

Розділ IV
МАТЕРІАЛИ, ПОВІДОМЛЕННЯ, АРХІВ, ПОГЛЯД

УДК 94(477.73):911.37"1790/1825"

Аргатюк С. С. (Одеса)

**ПОСЕЛЕННЯ В СТЕПОВІЙ ЧАСТИНІ ЛІВОГО БЕРЕГА ДНІСТРА
(КІНЕЦЬ ХVІІІ – ПОЧАТОК ХІХ СТОЛІТЬ)**

Питання заселення та виникнення поселень на Лівобережжі Дністра неодноразово висвітлювалося істориками ХІХ і ХХ століть. Проте вони не в повній мірі проводили детальний аналіз більшості архівних документів кінця ХVІІІ – початку ХІХ століть, у яких є дані про назви перших населених пунктів та вказано кількість населення, як в поміщицьких, так і в державних поселеннях.

Найбільш ранні відомості про поселення в колишній Очаківській області (Буго-Дністровського межиріччя), напередодні його входження до Російської імперії, подає «Карта географічна зображуюча область Озу...» Ф. П. де-Волана¹. Деякі із карт та планів Ф. П. де-Волана з поясненнями до них, надруковані у спеціальній монографії «Спадок де-Волана», яка вийшла друком 2002 року². Книга також містить переклад описової частини до Атласу: «Звіт про географічне і топографічне положення провінції Озу», котра складається з розділів: «Географічна», «Гідрографічна», «Топографічна», «Про сучасне населення», «Огляд сільського господарства і торгівлі в Провінції», «Роздуми про систему оборони» та ін. Повний оригінал текстів до «Атласу Очаківської землі 1791 року» та її описова частина, зберігається в Російському державному військовому архіві (Москва)³.

Уривки із «Звіту про географічну і топографічну ситуацію в області Озу або Єдисан» Ф. П. де-Волана, використовували більшість істориків, які вивчали історію заселення Буго-Дністровського межиріччя, але вперше російський переклад зробив і оформив його у вигляді реферату В. І. Григорович⁴.

Офіційно заселення Очаківської області урядом Російської імперії розпочалося після приєднання Очаківської області 29 грудня 1791 р.⁵ Наголосимо, що на даній території уже існували поселення з 50-60 років ХVІІІ ст., в яких мешкало українсько-молдавське населення. Нижня частина Буго-Дністровського межиріччя 1790 р. була виділена князем Г. О. Потьомкіним для поселення козаків Чорноморського війська. На кінець 1791 р., за даними де-Волана, у поселеннях, розташованих на лівому березі Дністровського лиману і р. Дністер (Бугазі, Бузиноватому, Гаджидері, Калаглії, Головківці-Біляївці, Ясках, Градениці, Чобручі, Глинному, Завертайлівці, Коротному, Карагаші, Терновці, Суклеї, Слободзеї) мешкало 978 сімей чорноморців⁶. Враховуючи те, що в середньому на одну сім'ю припадало по 5 осіб, то наведену де-Воланом кількість, помноживши на середнє число осіб, дасть число 4890 осіб. Після відселення у 1792-1793 рр. козаків на Кубань, значна частина новопридбаних земель розподілялася серед поміщиків і військових.

У цей час Очаківська область набула нового адміністративного статусу. 26 січня 1792 р., двома Указами: Сенату і імператриці Катерини ІІ, землі поміж Бугом і Дністром були приєднані до Катеринославського намісництва, а саму територію планували розподілити на повіти з містами⁷. 21 вересня 1792 р. було підготовлено «Атлас Новопридбаної області» з семи планів, включаючи і оглядову карту з поділом Очаківської області на повіти, які в свою чергу розподілялися на ділянки – дачі під «казенні» та поміщицькі поселення, про що В. Каховський особисто рапортував імператриці⁸. Описова «Відомість по чотирьох повітах» 1792 р. подає розподіл дач по усіх номерних повітах: № І (при с. Голта), № ІІ (з Новими Дубоссарами), № ІІІ (із Хаджибеєм) і № ІV (з Очаковим), проте дані про кількість населення у поселеннях показано лише у двох перших, північніших повітах

(№ I та № II)⁹. Послідувача «Відомість» 1793 р., крім збільшення кількості розподілених дач також не містить інформації про населення у повітах (№ III і № IV), тобто в південній частині Очаківської області¹⁰.

Стан заселеності степової частини лівого берега Дністра (території в межах номерних дач створеного повіту № III із Хаджибеєм) висвітлює статистична відомість священника Романа Іванова від 21 грудня 1793 р.¹¹ В той час Р. Іванов очолив другий благочинний округ Дубоссарського духовного правління, що обіймав територію з півночі на південь від Тирасполя до Дністровського лиману і по березі Чорного моря до Хаджибея, з новими слободами до річок Кучурган, Куяльник і Свинної, що повністю співпадає з територією нашого дослідження. Згідно перепису здійсненому по 2-му благочинному округу «населених і знову заселених сіл і слобод» поміж р. Дністер і Тилигульським лиманом числилося всього 26 поселень, де у 1261 дворі мешкало 5757 осіб (3334 чоловіків і 2423 жінок). Населення за національною ознакою складалося в основному з українців, молдован, російських старовірів, греків та інших¹².

Із зазначеного списку в степовій частині лівого берега Дністра налічувалося 5345 осіб (3084 чол. і 2261 жін.). Більшість населення розмістилося у державних, менше в поміщицьких поселеннях. Так у 12 державних селах: Миколаївка (Калаглія), Голоківка (Біляївка), Яска, Градениця, Чобруч, Глинне, Завертайлівка, Коротне, Карагаш, Терновка, Сукля, Слободзея, в 1100 дворах мешкало 4670 осіб (2588 чол. і 2082 жін.), або 87,37 % від вказаного населення у регіоні. В той же час тут уже існували 11 поміщицьких поселення, серед них: Г. Гагенмейстера понад Дальницьким (Сухим) лиманом (у відомостях 1792 і 1793 рр. – позначено як дача № 28, а у відомості 1795 р. і послідуєчих під № 24); майора Попова на р. Куяльник (відповідно № 45 і № 82); поручника Княжевича при р. Куяльник (№ 41 і № 85); прапорщика Гелескула (№ 42 і № 84); майора Єйковича (№ 40 і № 86); капітана Курти (№ 51 і № 101); прапорщика Баркара (№ 52 і № 102 при р. Свинній); підполковника Філодора (№ 55 і № 100); підпоручика князя Дмитра Георгієвича (№ 75 і № 104); бригадира І. Л. Селунського (№ 67 і № 107 по р. Кучурган) – разом 136 дворів у яких мешкало 472 осіб (255 чол. і 217 жін.), або 8,83 % від загального числа.

У Хаджибеї зафіксовано 10 дворів та 28 осіб (22 чол. і 6 жін.), а в Аджидері – 216 дворів і 262 мешканців (219 чол. і 46 жін.), разом 558 душ, відповідно 10,43 %. Потрібно відмітити, що згідно даних, які навела О. І. Дружиніна, у напівзруйнованому Хаджибеї, на 1793 рік, перебувало всього 10 мешканців (8 чоловіків та 2 жінки)¹³. Якщо названа кількість мешканців відноситься до початку 1793 р., то у порівнянні з відомостями Романа Іванова кількість населення в Хаджибеї зростала значно повільніше ніж у придністровських селах і Аджидері (Овідіополі).

Зазначимо, що сам Роман Іванов подає загальну кількість населення по кожному поселенню, і лише по шести із них: Терновка, Сукля, Карагаш, Слободзея, Незавертай, Голоківка (Біляївка), розділяє його за національною ознакою по кількості дворів, разом у зазначених селах налічувалося 399 молдавських і 67 українських. У всіх інших такого розподілу немає. Проте навіть із цього видно, що молдавське населення значно переважало не тільки українське, але і все інше населення.

До деякої міри стан заселеності степової частини лівого берега Дністра розкриває надрукована В. І. Григоровичем «Відомість Тираспольського повіту...» датована травнем 1795 р.¹⁴ Так, у Нижньому Подністров'ї (в межах колишнього повіту № III – всього 84 дачі) мешкало 5373 осіб (2960 чол. і 2413 жін.). Із загального числа розподілених ділянок, за поміщиками було закріплено 56 дач, і лише на 14 із них існували поселення з незначним населенням. У слободі Гагенмейстера (на дачі № 24) налічувалося 34 осіб; в інших поселеннях: Деволанівці (відповідно № 27) – 86 осіб, Маріуполі (№ 47) – 14, Шаровці (№ 72) – 25, Іванівці (№ 73) – 167, Поповці (№ 82) – 7, Гелескула (№ 84) – 19, Надєжді (№ 85) – 12, Федорівці (№ 86) – населення не вказано, Михайлівці (№ 92) – 70, Філодорівці

(№ 100) – 34, Курти (№ 101) – 13, Юрговіча (№ 104) – 22, Селунського (№ 107) – 112, разом 615 осіб (338 чол. і 277 жін.) – тобто 11 % від всього населення вказаного повіту. У відомості відсутні дані по дачах № 86 (майора Єйковича) та № 102 (прапорщика Баркара) згаданих у відомості Р. Іванова.

В цей же час у державних поселеннях (Терновка, Сугакля, Карагач, Слободзея, Чобурчі, Глинне, Коритне, Завертайлівка, Ясках, Біляївці та Калаглеї мешкало 4406 осіб (2377 чол. і 2029 жін.) – 82,5 %.

Крім того в містах: Овідіополі – 212 осіб (115 чол. і 97 жін.), а в Одесі – 122 (120 чол. і 2 жін.). До земельного округи Одеси входило також поселення Кринички з населенням 18 осіб (10 чол. і 8 жін.). Таким чином, разом у двох містах налічували 352 осіб (245 чол. і 107 жін.), або 6,5 % від всіх поселених.

Позначене у відомості В. І. Григоровича с. Кринички скоріш за все виникло із козацьких хуторів в «Куяльнику і урочищі Звораше», що знаходилися неподалік Хаджибею на лівому березі Водяної балки із назвою «Козацька». Вказані хутори згадуються у відомості В. Ніякого 1792 р.¹⁵ Назване поселення також позначено на карті Новоросійської губернії 1799 р., в південно-західній частині Хаджибейського лиману, на його правому березі¹⁶. З цього випливає висновок, що Кринички було тим поселенням в Куяльнику де у 1795 році знаходився козацький обоз з колишніх козаків Чорноморського війська. Останні залишилися тут після відселення основної частини на Кубань 1792-1793 рр.

Відомість В. І. Григоровича також зафіксувала нову назву Хаджибея-Одеса. Саме перейменування якого відбулося 22 серпня 1794 р., після офіційного відкриття фортеці і порту¹⁷. Вперше нова назва прозвучала 18 січня 1795 р. у доповіді графа П. Зубова при утвердженні Вознесенської губернії, а затверджена за Хаджибеєм указом Сенату від 27 січня 1795 р.¹⁸

У відомості В. І. Григоровича відсутні дані про поселення при р. Дністер: Градениці, Троїцьке та Маяки, хоча уже вказано м Тирасполь (без населення), землі для якого виділили із державних поселень Терновки і Сугаклеї. Відносно с. Градениць у повідомленні архієпископа Гавриїла сказано, що після відселення козаків на Кубань їх місце зайняли малоросіяни і частина молдован¹⁹. Про с. Троїцьке (нині село Біляївського району) маємо декілька помилкових повідомлення. У тому числі в В. А. Загоруйко. Датою заснування цього поселення історики помилково вважали 1790 р.²⁰ Рік виникнення села Троїцьке на р. Дністер містить документ віднайдений М. Мурзакевичем, це – «Матеріали для історії Новоросійської православної церкви». З даного джерела ясно, що Троїцьке засноване 1794 р. козаками-некрасівцями. В цьому році вони прибули від Дунаю і оселися на лівому березі Дністра слободою Троїцькою (всього 50 будинків), а 26 червня поселяни прохали Катеринославського митрополита створити приход закладеної тут церкви св. Трійці²¹. Пізніше, 1796 р., згідно указу Вознесенського намісництва поселенню Троїцькому відмежували землю із села Яски. Зрозуміло, що дані про кількість населення у відомості 1795 р. являються неповними. Так, 17 липня 1794 року до сіл Біляївки і Ясків, після придушення козацько-селянського повстання 1789-1792 рр. у с. Турбях Полтавської губернії, уряд перевів 406 осіб так званих «турбаївців»²². А у вересні того ж року повідомляли про виділення продовольства на 860 осіб «турбаївців». На 19 жовтня 1794 р. переселенці збудували 88 хат в Біляївці, і 40 хат у Ясках. Казна виплатила за кожного переселенця по 50 руб.²³ Чиновники повідомили про прибуття ще 30 сімей, і 134 планували переселити після покарання учасників повстання. В Ясках «турбаївці» склали окремий «кут», поряд з існуючим «кутом» де мешкали молдовани і «польщани» (вихідці із Поділля). На початку XIX ст., ще один «кут» в селі заснували так звані «прихожани», державні селяни переселені з Херсонської губернії, які не захотіли стати військовими поселенцями після реформ Аракчєєва²⁴. Переселяючи нових колоністів до сіл Подністров'я уряд мало сприяв облаштуванню їх на новому місці. У більшості голод і злидні чекали

тут на переселенців. Яскраво це видно на прикладі «турбаївців», переселених до с. Головівка (Біляївки) в 1794 р. Земський справник відмічав, що вони «по нинішньому врожаю в цих місцях хліба заробити не можуть, тому потерпають від його нестачі»²⁵.

Поселення Маяки, за даними архієпископа Гавриїла, також було заселене старо-вірами, які прибули із-за Дунаю. 1791 р. вони оселилися на місці «де колись була татарська мечеть», і заснували свою каплицю²⁶. Під «татарською мечеттю» слід розуміти згадане де-Воланом татарське поселення «Татар-Хазан». До відселення козаків тут мешкало дев'ять козаків, зафіксованих у відомості В. Ніякого на 1792 р.²⁷

Градениці, Троїцьке і Тирасполь відсутні також на карті Новоросійської губернії із Атласу Російської імперії, виданому в 1795 р. На Лівобережжі Дністра позначені поселення: Чорне (Григоріопіль), Бутор, Тея, Паркани (усі вони знаходилися північніше межі кордону колишнього повіту № III), а південніше за ними йшли села Карагаш, Тихобурча (Чобруч), Яска, Біляївка, Маяк, Калаклея, Гаджидера (Овідіополь) і Бузиновата. Ще шість поселень були розташовані на р. Кучурган. Всього у подністровських селах тоді враховано 4500 будинків²⁸.

На «Генеральній карті частини Росії» 1799 р. в Тираспольському повіті Новоросійської губернії позначено усі вказані у відомості 1795 р. населені пункти. Із державних подністровських поселень на лівому березі р. Дністер і Дністровському лимані села Калаклея, Біляївка, Яска, Троїцьке, Градениці, Завертай, Корейтне, Чобурчі, Глинне, Слободзея, Терновка і міста Тирасполь та Овідіополь. Поміщицькі села Маріуполь, Іванівка, Шаровка показано на лівому березі р. Великий Куяльник; Федорівка, Надежда, Гелескула, Попівка – на правому березі р. Малого Куяльника; Курта – на правому березі р. Свинної; Михайлівка та Деволанівка – у витоках р. Свинної і Куяльника; Філодорівка, Іовічевка (Юргови́ча) та Селунська – на Кучургані, а Бузинова (майбутні Роксолани) біля Дністровського лиману²⁹. Наведені поселення зафіксовані і в Алфавітному списку Тираспольського повіту 1798 р.³⁰

У фондах ДАОО зберігаються маловідомі документи про розподілені дачі в колишній Очаківській області, та перевірка їх стану заселеності. Для нас важливою є «Відомість Тираспольського повіту» 1809 р. (див. додаток 1, табл. № 1)³¹. Дана «Відомість» показує зміну кількості землі, отриманої державними поселеннями і приватними власниками при роздачі її у попередні, із вересня 1792 по 1808 рр., а також стан їх заселеності. Незважаючи на те, що в Тираспольському повіті до 1830-х років ще проводилися внутрішні зміни серед уже розданих наділів, фактично це була остання «Відомість», котра закріплювала за власниками навечно їх «дачі», згідно Указу від 29 лютого 1808 р. Всі ті хто отримав ділянки, мали право приписати всіх збіглих і безпаспортних осіб, які уже мешкали в даних населених пунктах, а нових втікачів, затриманих місцевою поліцією, наказувалося поселяти окремо³².

Враховуючи попередні дані, можемо вказати, що у степовій частині на лівому березі р. Дністер «Відомість» фіксує (в межах колишнього повіту № III) 14 відомих нам державних поселення в 7 відділеннях під літерними «В» та «С»: два села у межах дачі № 1 виділеної для міста Тирасполь; по два поселення на дачі № 2, № 13 і № 19; чотири на дачі № 3; по одному на дачі № 12 і № 20 – разом 99992 дес. 2038 кв. саж. придатної і 6882 дес. 3159 дес. непридатної землі (див. додаток 1, табл. № 1 та карту 1 додатку 2).

Поміщики мали свої наділи на 62 дачах із кількістю 22045 дес. придатної і 6203 дес. 4123 кв. саж. непридатної землі на яких існувало 48 населених пунктів (47 сіл і одне містечко) і декілька хуторів в околицях Тирасполя.

Для Одеси (дача № 26 і літерна «L»), Тирасполя (літерна «А» дачі № 1) і Овідіополя (№ 21) разом виділили 38600 дес. 995 кв. саж. придатної і 3328 дес. 3178 кв. саж. непридатної землі.

Відомість 1809 р. фіксує закріплені за містом Одеса крім вигону, окремо міську територію, всього 5170 дес. 995 саж. придатної і 707 дес. 1514 саж. непридатної землі, тоді як вся інша – 28606 дес. 1400 саж. придатної і 1092 дес. 357 саж. непридатної землі, залишалася за міським вигонем. Указ імператора Павла I від 24 лютого 1797 р. надавав місту під будівництво і вигін раніше закріплені 29500 дес. придатної і 1200 дес. непридатної землі. Крім того за містом закріпили вигін – 5878 дес. 109 саж., відмежований формально 1797 р. землеміром Бобровніковим³³. Указ Олександра I від 24 січня 1802 р. та роз'яснення Губернського правління від 20 березня 1802 р., надавало право Одеській міській Думі «виділену при самому початку існування міста, і тоді ж затвердженою за ним землю віддати на користь міста, з тим, щоб із всієї кількості було відведено на міський вигін скільки по закону передбачається, іншу роздати на господарчі потреби мешканців міста, не більше ніж по 50 дес. в одні руки. Усім, хто уже мешкав на цій землі, нарізати додатково до вказаної міри поза межами околиць вигідної землі з громадських земель, що належали місту». 19 червня 1802 р. виконуючим обов'язки землеміра Інюковим місту було відмежовано 30700 дес., тобто таку кількість яку раніше відвів Й. де-Рібас.

Таким чином Указ 1802 р. визнавав за містом не тільки вигін у 5878 дес. 109 саж., але і 30700 дес. по першому відведенню, які за вирахуванням вигонів, дозволялося роздавати на господарчі потреби міщан. Крім того указ дозволяв поповнювати рівною мірою кількість уже зайнятої землі поселеннями, із загальної кількості відведеної місту землі, нарізкою нових поза відмежованою площею³⁴. Значення Указу 1802 р. пояснив не тільки указ Губернського правління але і межовий перевірочний акт Катеринославської межової контори від 23 серпня 1816 р., складений старшим землеміром Михайловим. На цьому плані відмежована місту земля показана як дачі (Херсонської губернії Тираспольського повіту) пожалуваній по іменному Його Імператорської величності указу, на якій існують слободи (Великий Фонтан, Люстер, Татарська, Дальницька і Нерубайська) і хутори із замиськими будинками міщан, купців і різночинців. Всієї землі відмежованої виявилось 27752 дес. 1199 саж., розділеної землеміром на придатну і непридатну. За виключенням непридатної (солонців, кладовища, доріг, болота, води і т. п.) залишилося придатної 25512 дес. 1903 саж., які разом із вигонем 5170 дес. 995 саж. і створюють повну кількість землі, назначену графом П. Зубовим і затвердженої 1802 р., із заміною 1200 дес. непридатної придатною землею.

Дані 1809 р. показують розміщення іноземних колоній, що були поселенні на викуплених у поміщиків дачах. Так за період 1801-1802 рр. в межах нижнього Пондістров'я поселені греко-болгарські колонії: Малий Буялик (на дачах №№ 38-39, викуплених у колезького радника Ф. Калафата); Великий Буялик (частково на дачі № 54 w та № 74 – відібраної у генерал-лейтенанта М. Платова і № 75 – колишній полковника Лівія); Кубанка (на дачі № 37, викупленій у колезького радника І. Сатова та № 43 – у надвірного радника Леслія), крім того під колонії відвели частину дач №№ 44 і 47, а для грецького батальйону – дачу № 23, разом 55394 дес., 2113 кв. саж. придатної і 4133 дес., 2165 кв. саж. непридатної землі. В окрузі земельної дачі № 1 під літерою «D» зазначена колонія Паркани, заселена з 1805 р. молдаванами, а потім болгарами (відносились до греко-болгарських).

Крім болгарських тут існували і німецькі колонії, поселені навколо Одеси, на лівому березі Дністра, у його степовій частині в 1803-1808 рр. До Лібентальського округу відносилися колонії Великий Лібенталь, Малий Лібенталь, Нейбург – поселені на дачі № 24 (6000 дес.), яка належала Г. Гагенмейстеру (4500 дес.) і В. Потоцькому (1500 дес.); Олександргільф (літерна «I» 4500 дес.) – на відведеній землі із дачі № 15 с. Калаглія; Йозефсталь, Петерсталь (дача № 25, відібраної в майора І. Є. Кисленського); Маріенталь (на надлишкових землях дачі № 25, позначених літерною «K»); Фрейденталь (на частині дачі № 17 – 6000 дес.), інші 6000 дес. землі позначені літерною «G» – відвели барону

Міллеру фон Рефенштейну для розведення вівців); Францфельд (дачі № 18 передані чорногорським дворянином В. Княжевичем до казни в обмін на дачу № 59); Люстдорф (літерна «М», виділеної із земель міста Одеси, дачі № 26). Під останню колонію у 1804 р. відмежували із земель міста відмежували 1053 $\frac{1}{4}$ дес. Хоча у справах архіву креслярні межової канцелярії, відомостей про рік формального відмежування для колонії Люстдорф із міської землі не було. Сама колонія на загальному генеральному плані мала назву «німецька слобода Люстер»³⁵.

До Кучурганського округу увійшли колонії Кандель і Зельц (поселені на дачі № 6, викуплені у полковника Е. Балаша) та Страсбург (на дачі № 99 викуплені у поручника Шимановського). Таким чином кількість усієї землі, яку отримали колоністи становила 70441 дес. придатної і 3682 дес., 3550 кв. саж. непридатної землі.

Повний перелік заснованих поселень у Тираспольському повіті відображено на робочому Генеральному плані Херсонської губернії, що зберігається в картографічній колекції ДАХО, і саме за інформацією про колонії може бути датованим 1829 р. Дані відомості 1809 р. майже точно співпадають із названим вище картографічним документом. На плані усі болгарські і німецькі колонії виділені червоним кольором. Із плану видно, що поміж Кучурганським лиманом і р. Барабой до існуючих на 1808 р. німецьких колоній Кандель, Зельц і Страсбург, додали інші колонії, засновані 1809 р. Так, колонію Ельзас поселили у верхів'ях р. Барабой на викупленій пустоші капітана В. Щербана сина Бузіяна (дачі № 7 – 3000 дес. придатної і 50 дес. непридатної); колонію Баден на викупленій у поміщика ділянці І. Сатова (дача № 4 – 4400 дес.); 1810 р. колонію Мангейм на виділених із земель поручника Г. Шостака (№№ 8 і 9 по 1500 десятин). Відомо також, що 1809 р. із с. Глинне перевели 507 державних селян (258 чол. і 249 жін.) до м. Григоріополя. На цих землях, прирізавши 6000 дес. землі, які належали раніше тайному раднику С. Л. Лашкарьову (ділянка за № 184), організували німецьку колонію Глюксталь та інші колонії, які увійшли до Глюкстальського округу³⁶.

Відповідно до даних відомості 1809 р. із 112 розподілених дач у нижньому Подністров'ї, всього 509110 дес. 67635 кв. саж. (484882 дес. 5146 кв. саж. придатної і 24228 дес. 16175 кв. саж. непридатної) – поміщикам належало 44,52 % від усієї землі, під державні поселення і іноземні колонії було відведено 47,24 %, а під міста – 8,23 %. Таким чином, степова частина лівого берега Дністра (колишній повіт № III) у більшості була розподілена для державних поселень і під міста.

«Відомість» 1809 р. також показує настільки зросла кількість поселень і населення в південно-західній частині Тираспольського повіту. Згідно документу у всіх населених пунктах: 3-х містах (Одесі, Тирасполі та Овідіюполі), 49-и поміщицьких селах, одному містечку і 3-х хуторах, 4-х греко-болгарських та 13-и німецьких колоніях, а також 14 державних селах в той час мешкало 28444 осіб (17137 чол. і 11307 жін.). Серед загального населення нижнього Подністров'я у містах Тирасполі, Овідіюполі і Одесі показано – 7770 осіб (5235 чол. і 2535 жін.), державних поселеннях відповідно – 9117 (5615 чол. і 3502 жін.), німецьких колоніях – 6030 (3119 чол. і 2911 жін.), греко-болгарських – 2755 (1444 чол. і 1311 жін.), а поміщицьких – 2772 (1724 чол. і 1048 жін.). У відсотковому відношенні стан заселення поміщицьких дач становив – 9,74 %, в той же час у державних – 32,05 %, разом у державних і колоніях – 62,93 %, а у містах – 27,37 % від загального населення в регіоні (в межах колишнього повіту № III).

Таким чином «Відомості» з 1792 по 1809 рр., являються цінним джерелом у вивченні політики Російської імперії в розподілі земель на Півдні України. У першу чергу ділянки виділялися поміщикам з умовою їх заселення. Проте в південно-західній частині Тираспольського повіту, що включала степову частину лівого берега Дністра, розподіл ділянок був дещо іншим. Незважаючи на посилення феодально-кріпосних відносин, відсутність вільного населення, а також зародженням капіталістичних відносин, змусив уряд

звернутися до створення державних та іноземних поселень, у яких населення, маючи до деякої міри свободу могло більш ефективно господарювати на землі, чим сприяли економічному розвитку даного регіону.

ПРИМІТКИ:

1. Певна назва: Карта географическая изображающая область Озу или Едисан иначе называемую Очаковскою землею и присоединенную ныне к Российскому государству в силу заключенного в Яссах мирного договора. Декабрь 1791 года //Наследие Ф. П. Де-Волана: из истории порта, города, края. – Одесса, 2002.

2. *Де-Волан Ф. П.* Отчет о географическом и топографическом положении провинции Озу или Едисан, обычно называемой Очаковской степью, служащий пояснением к картам и планам, снятым по Высочайшему указанию к началу 1792 г. //Наследие Ф. П. Де-Волана...

3. РДВИА. – Ф. 846. – Оп. 16. – Спр. 18364. – Ч. I-II. – Спр. 20150.

4. *Григорович В. И.* Записка о пособиях к изучению южно-русской земли, находящихся в военно-ученом архиве Генерального штаба //ЗИНУ. – 1876. – Т. XX. – С. 16-24.

5. *Скальковский А.* Сравнительный взгляд на Очаковскую область в 1790-1840 г. //ЗООИД. – 1844. – Т. I. – С. 258.

6. *Де-Воланн Ф. П.* Топографическое описание провинции: Отчет о географическом и топографическом положении провинции Озу или Едисан, обычно называемой Очаковской степью, служащий пояснением к картам и планам, снятым по Высочайшему указанию к началу 1792 г. //Наследие Ф. П. Де-Волана... – С. 98-110.

7. ПСЗРИ. – Т. XXIII. – № 17017. – 26 января 1792 г. – СПб., 1830. – С. 301; № 17018. – 26 января 1792 г. – С. 301-302.

8. *Скальковский А.* Сравнительный взгляд на Очаковскую область... – С. 262-265.

9. Ведомость четырех уездов составляющих новопробретенную область от Порты Оттоманской и присоединенную к Екатеринославскому Наместничеству 1792 года //ЗООИД. – 1875. – Т. IX. – С. 325-328.

10. РДВИА. – Ф. ВУА. – Оп. 1. – Спр. 18727. – Ч. II. – Арк. 1-23.

11. *Лебединцев А.* Ханская Украина: Приложение: «Ведомость, учиненная новопробретенной области благочинным священником Романом Ивановым сколько в ведомости его вновь населенных и населяемых селений и слобод, и какие именно, сколько в них дворов и в тех дворах жительствующих малороссиян, великороссов, волохов, жен, детей мужескаго и женскаго пола, в каком расстоянии одно селение от другого или слободы, и сколько особо казенных и особо помещичьих селений и слобод и каких именно помещиков, в каких урочищах состоит: Составлена по указу 21 октября 1793 году» //ЗООИД. – 1913. – Т. XXXI. – С. 1-22.

12. Там же. – С. 9-12.

13. *Дружинина Е. И.* Северное Причерноморье 1775-1800 гг. – М., 1959. – С. 201.

14. Ведомость о состоящих в уезде Тираспольском казенных и владельческих дачах с показанием находящихся в оных мужеского и женского пола душ и десятин земли удобной и не удобной //Собрание сочинений Виктора Ивановича Григоровича (1864-1876 гг.). – Одесса, 1916. – С. 40-45.

15. *Сапожников І.* Чорноморське військо в Буго-Дністровському межиріччі (1789-1793 роки): Документи //Хаджибей-Одеса та українське козацтво 1415-1797: збірка наукових статей. – Т. III. – Одеса, 1999. – С. 190.

16. Новороссийская губерния: (генеральная) Карта части России, разделенная на губернии и уезды, с изображением почтовых и других главных дорог. Сочинена и гравирована в 1799 г. при Собственном его императорском Величестве депо карт. – СПб., 1799. – Арк. 38 //Музей ОНМБ.

17. Скальковский А. А. Хронологическое обозрение истории Новороссийского края 1730-1823. – Ч. I. – Одесса, 1836. – С. 227.
18. ПСЗРИ. – Т. XXIII. – 27 января 1795 г., № 17300. – СПб., 1830. – С. 641-645.
19. Описание церквей Епархии Херсонской и Таврической составил Гавриил, А. Х. и Т., ныне Т. и К. – Одесса, 1848 – С. 26.
20. Загоруйко В. А. По страницам истории Одессы и Одесщины. – Вып. 1. – Одесса, 1957. – С. 42.
21. Мурзакевич Н. Н. Материалы для истории Новороссийской православной иерархии //ЗООИД. – 1875. – Т. 9. – С. 286-287.
22. Загоруйко В. А. Указ. соч. – С. 42.
23. Гуржій О. І. Повстання селян в Турбаях (1789-1793). – К., 1950. – С. 121-124.
24. Материалы для оценки земель Херсонской губернии: Одесский уезд. – Т. I. – Херсон, 1883. – С. 44.
25. Загоруйко В. А. Указ. соч. – С. 42.
26. Описание церквей Епархии Херсонской и Таврической... – С. 54.
27. Короленко П. П. Предки кубанских казаков на Днепре и Днестре. – Екатеринодар, 1900. – С. 188-189.
28. История //Одесский Вестник. – 1836. – № 43. – С. 505.
29. Новороссийская губерния: (генеральная) Карта части России...
30. Алфавитный список Тираспольского уезда 1798 год //РДВІА. – Ф. 1350. – Оп. 312. – Спр. 22.- Арк. 161-163: Копія ЦДАК України, КМФ-11. – Оп. 2. – Спр. 2-3.
31. Ведомость Тираспольского уезда казенных селений с показанием числящейся десятины земли и обоого пола душ. Учинена 1809 года. – Ч. 1. (1804-1817 р.) //ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 220. – Спр. 1. – Арк. 504-516.
32. Шмидт А. Херсонская губерния: Материалы по географии и статистике России собранные офицерами Генерального штаба. В 2-х ч. – Ч. 1. – СПб., 1863. – С. 63.
33. Лонгинов А. В. Устройство Одесского порта и первоначальный отвод земли г. Одессе //ЗООИД. – 1894. – Т. XVII. – С. 76.
34. Там же... – С. 79-80.
35. Орлов А. Исторический очерк Одессы с 1794 по 1803 год. – Одесса, 1885. – С. 42.
36. Ведомость Тираспольского уезда казенных селений...

ДОДАТОК 1.

Таблица № 1. Відомість Тираспольського повіту на 1809 рік (витяг дач розміщених в степовій частині на лівому березі Дністра, в межах колишнього повіту № III)

№	Звание дач	Число душ		Десятин земли	
		мужеска	женска	удобной	неудоб.
1	2	3	4	5	6
А	Уездный город Тирасполь с назначенною пропорцією выгонной земли	1950	982	3145	<u>476</u> 1285
	Пригород инженер порутчика Кримова	8	2		
В	Казенное село Терновка	183	144	2745	250
	При Терновке хутор , дом и сады порутчика Григория Косенкова	25	8	-	-
	Под домами и садами чиновников также купцов и мещан	-	-	204	3
	В хуторах капитана Подушкина порутчика статского	2	1	-	-
С	Казенная деревня Сукляя	225	139	2850	211
Д	Колония шелководственная Парканы под которою земли отведено по высочайшему повелению из округа города Тирасполя и села Малаешт	171	149	1520	665
1	Участок остающий с разделением округи во владении города имеющих пашенные казенные селения	-	-	1400	592
Е	Земли оказавшиеся в натуре	-	-	300	2
Ф	Сверх документов и проектов излишнею	-	-	800	12
2	Казенные села Карагаш	447	170	<u>19211</u> 2038	<u>2104</u> 1585
	Слободзея	689	289		
	На оброчной земле в поселенной деревне коллежского секретаря Харченка поденных	10	8	-	-
3	Казенные села Чобурчи	170	379	26000	1400
	Коритное	283	277		
	Глинная	243	204		
	Завертаевка	511	237		
4	Порозжая казенных отведенная титулярному советнику Сатову для отведения в Григориополе сафянной фабрики, чрез поселение деревни Каменный мост	33	20	4400	<u>48</u> 1300

1	2	3	4	5	6
5	Порозжие казенных предположена для казенных немецких колонистов	-	-	1500	-
6	Колонии немецкие Зельц и Кандель купленной казною у полковника Балаша которая отведена ему из все милостейшему пожалованию из пусто-порожней	939	874	12000	<u>463</u> 2050
7	Деревня Бузиновка капитана Щербана Владимировича сына Бузина	9	10	3000	50
	Из сей земли досталось по купле порутчику Роторину Новгородцеву 1500 десятин.				
8	Деревня прапорщика Георгия Дмитриева сына Гилещана (Галацана) которая досталась по купчей порутчику Антону Ильину сыну Шостака	2	1	1500	50
9	Пустош порутчика Христофора Николаева сына Куряна	-	-	1500	50
	Из оной по купчей досталось прапорщику Григорию Галещину [Галацану] 750				
	и капитану Петру Грузинскому 750 десятин, сия земля досталась по купчей оному порутчику Шостаку				
10	Пустош прапорщика Яни Мануйлова сына Самарина. Из оной досталось по купчей дворянину Василию Гедериму Новгородцеву 750 десятин, которой поделил по равной части сыновьям его хорунжему Ивану и дворянам Георгию и Василию.	-	-	1500	75
11	Пустош порутчика Михайлы Арсеньева сына Руды (Руи)	-	-	1500	50
12	Казенное село Граденицы	532	264	9270	1577
13	Яски	747	543	7500	750
	Троицкое поселенное на отделенной земли из села Яски в 1796 году по Указу бывшего Вознесенского наместнического правления	453	148	12000	250

1	2	3	4	5	6
14	Деревня Миндрина порутчика Ивана сына Миндры коею владеет капитан Черненко	25	5	1500	-
15	Пустош Матвея Дмитриева сына Боровича	-	-	1500	-
	Из сей земли по купчей досталось хорунжему майору Гужуну 1410 десятин				
16	Деревня Добрянка прапорщика Ивана Павлова сына Доброжана	10	7	1500	-
17	Пустош по высочайшему повелению обращена в казну от полковника Палладия в числе 12000 десятин	210	184	6000	<u>190</u> 1500
	Из оной отведено под поселение немецкой колонии Фрейденталь				
G	Отведено барону Миллеру фон Рефенштейну для овцеводства гишпанского	-	-	6000	
18	Колония немецкая Францфельд на земле доставшейся в казну от черногорского дворянина Княжевича	98	97	3000	160
19	Казенные села: Маяк	202	143	13905	<u>130</u> 1200
	Белявки	602	447		
	Из сей земли по высочайшему предписанию отвести для колонистов 1500 десятин. Назначено прилежащих для магазинов комерчествующих и для фруктовых деревьев	-	-	11	-
H	Земля отведенная из сей округи для поселения немецких колонистов	-	-	3500	1170
20	Казенное село Калаглея	328	118	6500	<u>210</u> 374
I	Земля отведенная из сей округи для поселения немецких колонистов в колонии Александргильтф	177	173	4500	160
21	Город Овидиополь в оном купцов и мещан	150	135	4500	<u>225</u> 379

1	2	3	4	5	6
22	Деревня Андриановка и Бузиновата полковника Андриана Мойсеева сына Грибовского коею по купчей владеет ротмистра Мархоцкого жена Руффо	18	22	7500	300
23	Земля отданная по высочайшему повелению одесского греческого пехотного батальйону чиновников и рядовых по рангам	-	-	<u>13404</u> 2113	<u>533</u> 565
24	Земля деревни Гакержии генерал-майора Гагеймейстера которых от графа Викентия Потоцкого куплена в казну для немецких колонистов	-	-	6000	106
	В колониях: Большом Либентале	454	341		
	Малом Либентале	215	213		
	Нейбург	164	150		
25	Пустош по высочайшему повелению обращенная от генерал-майора Кисленского для поселения немецких колонистов в колониях: Петерсталь	145	149	6000	100
	Иозефсталь	159	164		
К	Земля оказавшиеся в натуре излишнею причисленная колониям	-	-	1860	22
	В колонии Мариенталь	135	134		
L	Городе Одесса с выгонною градскою землею правительствующим Сенатом утвержденную	3000	1284	<u>5170</u> 995	<u>707</u> 1514
	Водворенных немецких колонистов	135	134		
26	Земли остающиеся за градским выгоном всемиловейше городу жалованных на которой поселены гражданские хутора на участках	-	-	23081	1311
М	Колония Люстдорф на градской земле из коей выкуплено удобной 1000, неудобной 53 десятин	88	98	-	-

1	2	3	4	5	6
27	Деревня Волановка коллежского советника и кавалера Андрея Иванова сына Алгестия которая по купле досталась городу Одессе	52	45	18000	950
N	Из оной продано ротмистру Мархоцкому деревня и 8000 десятин земли коею владел барон Миллер	-	-		
28	Деревня Александровка подполковника Афанасия Васильева сына Кесоглу коею владеет полковница Попандопулова	73	35	6000	290
29	Деревня Дофиновка подполковника Кайзера владеет по купчей землею майорша Катерина Бримерова	2	2	3000	200
	и полковница Лоброва на коей и деревня Дофиновка	99	7		
30	Деревня Григорьевка полковника Манойлы Григорьева сына Попандопулы	19	15	3000	220
37	Колония греко-болгарская Кубанка на купленной земле титулярного советника Сатова, коему достались от коллежского ассесора Килафития	202	189	7500	813
38	Колония греко-болгарская Малый Буялык на отведенной земле по прожекту из порозжей	487	454	7500	1351
39					
40	Земля капитана Ивана Григорьева сына Михайлова всемиловестивейши пожалованные	-	-	500	50
41	Земли отведенные на основании высочайшего повеления капитану 1-го ранга Христофору Христофоровичу сыну Бернарту Граве	-	-	4500	146
	С сих земель по купчей достались генерал-майору Фоме Александрову сыну Кoble	-	-		
42	Порозжие числящиеся в назначении молдавским боярам порутчикам Николаеву и Пантелеймону на коей			6000	180
	хутор порутчика Кованьки	5	4	920	10

1	2	3	4	5	6
43	Пустош купленная в казну от надворного советника Липрандия жены для поселения греков и болгар Малобуяльцкой колонии	-	-	3000	120
44	Пустош купленная у титулярного советника Сатова для тех же болгар	-	-	1600	50
45	Деревня Еметка тайного советника и кавалера графа Северина Потоцкого земли на основании высочайшего повеления отведены в замену для колонистов Большого Буялька из покупной статского советника ассесора Геннадия	-	-	6000	93
46	Местечко Севериновка и деревня Вандалина она тож графа Потоцкого	221	150	6000	$\frac{1077}{398}$
47	Пустош Мариуполь с хутором полковника Лазаря Львова сына Сазонова	-	-	6000	365
О	Участки оказавшиеся в натуре	-	-	250	-
Р	Излишними при покупке	-	-	280	-
Z	Земли в колониях	-	-	2340	-
53	Деревня Павлинка графа Северина Осиповича Потоцкого доставшиеся по купчей отставного советника Зотова	-	-	6000	153
54	Деревня Генадиевка коллежского ассесора Александра Иванова сына Геннадия	48	35	4000	255
V	Из оной достались по купчей графу Северину Потоцкому 7125 десятин а из сей	-	-	4125	223
W	Отдано для Больше Буяльцкой колонии в замен отданной ему № 42 и № 45	-	-	3000	$\frac{14}{1600}$
72	Деревня Шаровка отставного советника и кавалера Павла Никифоровича сына Шароя	171	171	4500	200
73	Село Бузыновка онеж Иванова генерал-майора и кавалера Ивана Никифорова сына Бузына	196	106	7500	65

1	2	3	4	5	6
74	Пустош обращенная по высочайшему повелению от генерал-лейтенанта Платова в казну для поселения греков и болгар Большебуяльцской колонии	-	-	9000	270
75	Колония грекоболгарская Большой Буялык поселенная на порозжей казенной земли обращенной от полковника Ливия	584	519	6000	317
76	Пустопорожня на которой хутор майора Савицкого	-	-		
А	Земля капитана Петруковича отведенная по высочайшему повелению коих по купчей достались капитану Арантию Николаеву сыну Радоичину на коей деревня Вуковичевка , из сей земли продано по купчей капитанше Пасецкой 500 десятин	2	1	500	25
77	Деревня Барановка майора Самойлы Васильева сына Баранова кою владеет под ссудой Ланкевич	28	17	3000	-
78	Пустош действительного статского советника Алексея Лебедева	-	-	3000	-
79	Деревня Желеповка онаж и Никитовка губернского секретаря Георгия Маркова сына Желепова	35	12	3900	-
80	Деревня Змунчилова поручика Григория Романова сына Змунчиловы. Из оной по купчей досталось дворянам капитану Федору Передосию Рицулом по 500 десятин	6	4	1150	-
81	Деревня Мурашевка коллежского советника Фомы Маркова сына Мурашевича кою по купчей владеет коллежский секретарь Педашенко	16	10	2400	-

1	2	3	4	5	6
82	Деревня Поповка майора Ивана Константинова сына Попова	3	1	2800	-
	Из того числа досталось по купчей дворянам Федору Кириллову сыну Дианову у деревни Диановка	13	8	-	-
	и Константину Осипову сыну Дианову по 575 десятин				
	хорунжему Петру Иванову сыну Княжевичу 750 десятин				
	порутчику Василию Иванову сыну Княжевичу 250 десятин; а из оной Княжевича земли				
	продано порутчику Хрущову 500 десятин				
	Констанстантином Диановым продано корнету фон Йорк 25 десятин				
83	Пустош майора Викентия Игнатъева сына Чаплицкого	-	-	3000	-
84	Деревня Еремеевка прапорщика Еремея Софрониевого сына Гелескула	28	18	1500	20
85	Деревня Надежда порутчика Василия Иванова сына Княжевича	15	13	1500	40
	Из оной земли по купчей продано прапорщику Еремею Гелескулу дворянину Алексею Митяеву сыну Сырокуц Цыпурдею и Федору Иванову сыну Юрговича по 500 десятин				
86	Деревня Ульяновка прапорщика Никифора Федорова сына Елкина, а по купле владеет подполковник Родион Абрамов сын Фонбрин	16	11	1500	-
87	Земля деревни Енкулровка подпорутчика Петра Иванова сына Енкуля	15	10	1500	-
88	Пустош надворного советника Ивана Алексеева сына Цызарева, кои по купле досталось инженер полковнику и кавалеру Егору Крестоянову сыну Ферстера на которой деревня	-	-	2900	-

1	2	3	4	5	6
89	Деревня Ферстеровка Егора Ферстера	4	7	2200	-
90	Пустош подполковника Достаничи во владении поручика Кривотишина и помпоручика Елкова, где поселены деревни: Ивановка поручика Кривотишина	26	20	4500	-
	И подпоручика Елкова	2	1		
91	Деревня Барабойская штабс капитана и кавалера Григория Ильина сына Шостака доставшейся по купчей от майора фон Ералати	92	30	4500	200
92	Деревня Михайловка майора Михайлы Осиповича коею владеет бывший майор Михайло Иванов описанная за казенный долг	40	24	4500	-
93	Деревня Викторовка бывшего майора Михайлы Иванова, а по купчей от него владеет майорша Катерина Юрьева дочь Калантаева по 2-му мужу Ренская	21	3	3000	100
94	Деревня Карповка нынешнего статского советника Николая Егорова сына Карпова,	44	8	12000	-
95	земля отведена по величайшему повелению				
96					
97	Деревня Павловка майора Павла Федорова сына Вызирян	28	18	3000	-
98	Деревня Додоновка майора Василия Степанова сына Додона	34	31	1500	-
99	Колония немецкая Штрасбург поселенная на пустоши числившейся за поручиком Шимановским	200	200	3000	-
100	Село Розалевка она ж Ферилодоровка статского советника Константина Васильева Филодоры	53	39	4500	-
101	Деревня Куртовка подполковника Гавриила Михайлова сына Курты	15	6	4500	-

1	2	3	4	5	6
102	Деревня Богомольная прапорщика Григория Федорова сына Баркара которая досталась по купле надворному советнику Константину Бечилии	8	6	1500	45
	прапорщика Стрехи	4	1	-	-
103	Деревня Понятовка полковника Понятовского доставшаяся по купле от полковника Егора Ромодана	50	35	12000	377
б	Порозжие казенных назначенные на основании именного повеления порутчику Погонатовер	-	-	300	<u>40</u> 2025
104	Деревня Юрговка подпорутчика князя Юрговича во владении жены его Авдотьи, Степановой дочери	21	4	1500	25
	из сей земли досталось по купчей коллежскому секретарю Матвееву 570 десятин на коей и деревня	6	5		
105	Пустош подпорутчика князя Рашковича	-	-	1500	40
106	Деревня Ексапоритовка титулярного советника Естиара Константинова сына Ексапорита	21	20		
	В деревне Федоровка ротмистра Демпковского			4500	100
	Из сего № досталось по купчей от шляхтича Саввы Демпковского подпорутчику Ивану Стойкову 500 десятин	10	2		
107	Деревня Деевка бригадира Ивана Лаврентьева сына Селунского жене которого досталось по купчей надворного советника Константину Андреяшу	2	2	3000	100
108	Деревня Катериновка титулярного советника Константина Федорова сына Ексапорита доставшаяся от вдовы Потарессы Роксандры Есапоритовой	26	18	1500	40

1	2	3	4	5	6
109	Земля деревни Велizarиевки капитана Дмитрия Николаева сына Велizarи	-	-	1500	30
110	Порозжая казенных из оставленной для молдавских дворян. На основании высочайшего пожалования из порозжей пожалованы:	-	-	656	$\frac{73}{400}$
С	Коллежскому советнику Константину Ламбросу	-	-	2000	-
d	Надворному советнику Константину Бечилли	-	-	1500	-
111	Земля отведенная из округи казенных селений Карагаши и Слободзеи надворному советнику Константину Иванову сыну Андрияшу на коей деревня Сутиковка	-	-	3000	-
112	Пустош капитана Михайлы Степанова сына Доброго коею владеет порутчик Хорват на коей деревня Чесмедхи	12	9	1500	25

ДОДАТОК 2.

Рис. 1. Фрагмент «Карти дач Тираспольського повіту на 1806 рік», розміщених на лівому березі степової частини Дністра (в межах колишнього повіту № III):

